Оригинални научни рад
821.163-992.09 Crnjanski M.
821.134.2.09 Unamuno M. de

Мирјана М. Секулић[1]
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хиспанистику

Наслеђе 41 • 2018 • 157–172

ИСТОРИЈА ШПАНСКЕ СВАКОДНЕВИЦЕ – ЦРЊАНСКИ НА ТРАГУ УНАМУНОВЕ ИНТРАИСТОРИЈЕ

Служећи се компаративним приступом у раду се анализира концепција интраисторије коју је осмислио шпански писац и мислилац Мигел де Унамуно и њени трагови у путописним текстовима Милоша Црњанског по Шпанији. Имајући у виду овако постављене циљеве, у раду се најпре дефинише интраисторија у контексту савремених размишљања о историји и нарочито историји свакодневице, при чему се истиче њен значај за спознају обичног народа, најчешће изостављен у књигама историје. Затим се, полазећи од теорија путописа, тумаче места његовог укрштања са идејама које носи историја свакодневице и њој блиска концепција интраисторије. Најзад, у путописима Милоша Црњанског проналазе се моменти који указују на приближавање ових текстова Унамуновој интраисторији преко путописног жанра. У идеаријумима оба аутора, једног који настоји да спозна своју земљу изнутра и другог који се труди да је упозна споља, приметно је концентрисање на обичан народ, најчешће сељаштво и свакодневни живот руралних крајева, преко чега, закључује се, оба аутора настоје да разоткрију суштину шпанског.

Кључне речи: Црњански, Унамуно, интраисторија, историја свакодневице, путопис

1. ПИСАЊЕ ИСТОРИЈЕ И УНАМУНОВА КОНЦЕПЦИЈА ИНТРАИСТОРИЈЕ

Крајем 19. и почетком 20. века шпански интелектуалци сматрали су да им је основни задатак да разреше тзв. шпански проблем, актуелно питање проблематичног односа традиције и модернизације у Шпанији, што је покренуло бројне расправе. Припадници *Генерације '98* бавили су се идејом суштине Шпаније и потрагом за њом, заузимајући одређене ставове о путу којим је Шпанија у датом критичном тренутку требало да крене. Посветили су се проучавању колективног идентитета, а као једно од решења шпанског проблема препознавали су приближавање народу, будући да су интелектуалци осећали дистанцу између народа и себе. На тим основама неки од њих су постали духовне вође нације. Међу поменутим интелектуалцима нарочито се истакао Мигел де Унамуно као

1 msekulic@filum.kg.ac.rs

тумач националне душе који би својим оштроумљем, како то наводи Сторм (2002: 52), могао да подучи націју да буде верна себи и да пронађе сопствену судбину. Улазећи у расправу о традицији и модернизацији Шпаније, њиховим добробитима и негативним последицама, Унамуно је 1895. године написао пет чланака, касније обједињених под насловом *Суштина Шпаније* (*En torno al casticismo*), посебно значајних јер у њима развија концепцију *интраисторије* (*intrahistoria*).

Унамуново схватање интраисторије настаје на основама немачког романтизма, психологије народа, позитивизма и шпанског краусизма, али и као одраз савремених шпанских размишљања о историји. Интраисторија је филозофски и идеолошки појам који Унамуно развија ради приступа шпанском проблему, крајем 19. и почетком 20. века схваћеног као проблема традиције која се посматрала као заосталост, садашњости чија је преовлађујућа одлика обамрлост, и будућности за коју не постоји јасна оријентација (Fernandes Turijenso 1971: 46). Политичким немирима свог времена Унамуно онда супротставља мир и монотонију свакодневице – интраисторију. Унамунов став је да се нови живот може улити у шпанско друштво само уколико се на површину извуку подсвесне дубине шпанског народа, подземне и живе воде интраисторије (Abeljan 2008: 533). Он сматра да се решење за проблем Шпаније налази у повратку људским и религиозним вредностима који постоје у народној души. Став о моралној надмоћи руралних крајева над градским Унамуно дели са већином припадника Генерације '98 (De Miguel, Barbejto 1998: 40, 51), а из одбацивања убрзане модернизације, према цитираним социолозима, произилази и песимизам ових аутора у погледима на решавање проблема Шпаније.

Унамуно развија теорију интраисторије првенствено на основама две дихотомије у писању историје: свесно–несвесно и званично–анонимно. Интраисторија се изједначава с језиком и подсвесним, а историја с књижевношћу и свесним. Свесни живот је препознатљив у историји и хроникама, но према Унамуну он не чини праву историју – историјски живот настаје на основама живота милиона људи чија имена не доспевају у штампу, а који подупиру друштвени организам. То је живот људи без историје, који су носиоци непромењиве традиције испод историјских промена. Унамуно зато предлаже бележење живота анонимних људи, који чине суштину друштва, насупрот великим именима као протагонистима Историје. Разлог види у томе што се ови анонимни животи одвијају у сенци традиције, па стога дају смисао и основу догађајима чији су актери позната имена на друштвено-политичком нивоу. Интраисторија тако представља друштвено несвесни живот народа и супстанцу историје, чиме постаје од суштинске важности, како то Унамуно (2010: 31) наводи, жамор ћутљивих људи који живе испод садашње историје, тј. глас људи од крви и меса.

Писана историја не говори ништа суштинско о људима, сматра Унамуно, а уколико не даје никакво сазнање о суштини и духу човека,

Наслеђе 41 • 2018 • 157–172

потребно је променити начин њеног писања. Унамуно се зато залаже за писање дубоке и живе историје шпанског народа (Rabat 2005: 58), док критикује писање званичне историје засноване на бележењу великих или значајних историјских догађаја. Ипак, он не промишља о ограничењима писања прошлости и немогућности да се она веродостојно представи у историји, већ замера писаним историјама да нису објективне, будући да изостављају или занемарују појединости које се тичу анонимног човека из народа. Шпански историчар Туњон де Лара (1974: 168) Унамунов допринос сагледавању историје препознаје у настојању да ревитализује историју обичног народа, чиме подстиче и најављује историју свакодневице.

Интраисторија се манифестује пре свега у традицији. Вечну традицију треба тражити у живој садашњости а не у мртвој прошлости, под којом Унамуно подразумева ону историјску засновану на памћењу великих догађаја. Традиција је, дакле, оно што остаје од прошлости, док све остало пролази. Садашњи историјски тренутак обележен је површношћу и пролазношћу, што се затим замрзава у књигама и регистрима, те постаје само нека врста омотача, у чијем језгру, тј. у интраисторији, налази се оно заиста вредно. Садашњи историјски тренутак одликује се буком, будући да се ради о таласима историје који се представљају у штампи, али та иста бука се подупире и живи на огромном тихом човечанству, на тихој историји људи који сваког дана „устају на наредбу сунца и одлазе на своја поља да наставе са мрачним и тихим свакодневним и вечним послом" (Unamuno 2010: 24–25)[2]. Интраисторија је стога оно што омогућава континуитет историје једног народа:

> „Тај интраисторијски живот, тих и непрекидан као само морско дно, представља суштину напретка, истинску традицију, вечну традицију, а не лажну традицију која се обично тражи у прошлости закопаној у књигама и папирима, у споменицима и камењу" (Unamuno 2010: 24–25)[3].

Историја у Унамуновом схватању стиче следеће атрибуте: пролазност, површност, случајност, извештаченост и видљивост у човековом животу. Историји припада оно што разликује и међусобно раздваја људе. Интраисторија, насупрот томе, представља нешто стабилно, трајно, спонтано, дубоко и прећутано у људском животу. Њој припада оно што спаја људе – стварност и људска и генеричка дела у виду свакодневних и прећутаних активности (Lain Entralgo 1997: 294).

Према Унамуну, прави протагониста историје је обичан народ, међутим, он интраисторију првенствено повезује са сељацима и руралним амбијентима и то кастиљанским. Остале ниже класе, као што је на

2 "Se levantan a una orden del sol y van a sus campos a proseguir la oscura y silenciosa labor cotidiana y eterna" (Unamuno 2005: 144).

3 "Esa vida intra-histórica, silenciosa y contínua como el fondo vivo del mar, es la sustancia del progreso, la verdadera tradición, la tradición eterna, no la tradición mentira que se suele ir a buscar al pasado enterrado en libros y papeles, y monumentos, y piedras" (Unamuno 2005: 145).

пример радничка, Унамуно не узима у разматрање, што се објашњава чињеницом да ова класа у Шпанији постоји тек од краја 19. века и стога нема своју прошлост. За разлику од радничке класе, сељаци представљају културно богатство са својом традицијом, легендама, романсама, те њихово истраживање, како тумачи Рабат (2005: 73–74) може да се супротстави званичној историји.

Интраисторија као специфична концепција историје и погледа на шпанско друштво, дефинисана у есејима, препознатљива је у различитим жанровима Унамуновог стваралаштва. Унамуно доследно следи своју теорију интраисторије и примењује је у путописима у којима настоји да открије праву Шпанију, недовољно познату и погрешно представљену у сликама страних посетилаца. Оно што се није познавало јесте пејзаж, сељаштво и читав живот шпанског народа, сматра Туњон де Лара (1974: 184–185). Како наводи Љоренс Гарсија (2001: 21), Унамуно се у путописима удаљава од званичне Шпаније у потрази за оном аутентичном. Његови путописи се не интересују за велике историјске догађаје и личности, већ за историју обичног народа руралних крајева, напуштених и забачених села Кастиље, односно он редове путописа посвећује људима без историје или незабележенима у историји, чиме ови текстови постају примери интраисторије. Његова концепција путовања је романтичарска (Majner 2010: 381), а концепција интраисторије, као историје обичног народа, социјалистичка, сматра Гаридо Ардила (2007: 47). Унамуно (2010: 30) и сам наводи већу корист „путописних књига од историјских"[4], јер битнија је садашња историја од прошле, а књижевна дела боље тумаче прошлост од „сујетних историја, папируса и опека"[5] (Unamuno 2010: 30–31). Упркос не упуштању у расправу о дискурсима историје и фикције и њиховој сличности, у Унамуновим идејама расутим по есејима у *Суштини Шпаније* налазе се многе паралеле с каснијим постмодернистичким одбацивањем званичне историје и преиспитивањем историјских истина. Иако не каже да је историја само конструкција, Унамуно одбацује идеју да историја доноси истину.

2. ИНТРАИСТОРИЈА У ПУТОПИСНИМ ТЕКСТОВИМА ЦРЊАНСКОГ О ШПАНИЈИ

Путописни жанр заснива се на запажањима путника о стварности земље у коју путују, описима људи које сусрећу, простора кроз који пролазе или у коме бораве, те су првенствено везани за садашњи тренутак и оно што је у њима доступно, а тек затим преко трагова прошлости у садашњости они се осврћу на историју.

Путописи изражавају најдубље или најистакнутије друштвене сукобе или немире у областима које путник посећује и упознаје, међутим, за њихово тумачење од великог је значаја утврдити да ли и колико

4 „/.../ de los libros de viajes que de los de historia" (Unamuno 2005: 152).
5 „/.../ sus historias, de la vanidad de los papiros y ladrillos" (Unamuno 2005: 152).

друга питања стичу предност у односу на та питања. На путописцу је, стога, избор између представљања истакнутих савремених или историјских догађаја или сликања свакодневице. На основама теорија Норберта Елијаса, Ивана Спасић (2004: 38) елементе свакодневног живота дефинише терминима као што су рутина, живот народних маса, радника, активности које се понављају из дана у дан, приватни живот, спонтано, нерефлектовано доживљавање и размишљање, а онда и наивно и идеолошко. Путописац, дакле, одлучује о чињеницама које му се чине значајнијим за уношење у текст – да ли ће продубити знање читалаца о историји стране земље, о њеним савременим друштвено-политичким превирањима или ће се осврнути на позадину или подлогу тих догађаја у свакодневици народа. Уношење појединих и изостављање других информација указује на путопишчев однос према теми, одлучује о слици која се ствара о страној земљи а самим тим обликује и рецепцију исте код циљне публике.

Црњански као аутор путописних репортажа у Шпанији тврди да му је намера да пронађе суштину шпанског. Отуд међу разноврсним информацијама он бира оне које најбоље оличавају шпанску душу и, према њему, најпластичније уобличавају слику те земље. Од Црњанског као новинара захтева се бележење битних догађаја са политичке сцене Шпаније, али аутор поред таквих информација у текст укључује и представљање шпанске свакодневице настојећи да се дистанцира од писања репортажа о савременој политичкој ситуацији. С једне стране, то оправдава ставом да се за кратко време не може упознати тако велика земља, али с друге, изражава жељу да је заиста спозна у најдубљим видовима, у чему се препознају основе за идентификовање паралела са Унамуновом концепцијом интраисторије.

Као и Унамуно, Црњански (1995а: 445) сматра да се шпански народ не познаје довољно. Познавати Шпанију за њега је значило удаљити се од шпанске званичне друштвено-политичке сцене и окренути се непролазним вредностима и призорима из живота народа. Унамуно настоји да одбрани Шпанију од површних слика које су о њој изграђене у путописима страних путника и укаже на душу Шпаније, њено аутентично биће, док Црњански, иако странац, полази од сличних премиса презира према страном „пискарању" о Шпанији, о којој се мало зна а много пише. Основа путничке спознаје другог народа – утисак – у Унамуновом схватању није негативне природе, и сам је бележио да се као путник руководио осећањима која у њему изазива виђено и доживљено, а не знањима, те да жели интуитивно да спозна своју домовину. Унамунови, а и путописи Генерације 1898, иако писани ради откривања Кастиље и Шпаније, претежно су лирски и засновани на контемплацији пре него на изношењу фактичких података. Сличан ослонац на утиске одвија се код Црњанског који као странац има изоштренија чула и као путник се не може ослободити утисака, те спознаја Шпаније често зависи од овог интимног увида у шпанску свакодневицу. У потрази за правом Шпанијом Црњански понекад пише како је наслућује у одређеним аспектима

шпанске културе и свакодневице, а управо то наслућивање и утисак праве Шпаније јесте покушај откривања духа вечне Шпаније, који се помаља иза актуелних догађаја. Унамуно сматра да се многи труде „да не допре до живе историје садашњости жамор ћутљивих људи који живе испод ње, глас људи од крви и меса, глас живих људи" (Unamuno 2010: 31)[6]. Црњански жели да опише и истакне управо личности тих људи које нико не слуша и не чује, а који, према његовом мишљењу, чине праву Шпанију. Црњански наглашава потребу одласка међу обичан народ и спознаје живота којим он живи, док се на великој сцени историје одвијају догађаји који се тумаче као судбоносни за шпанску націју. Стога он наводи како га, на пример, не интересују поступци и ставови председника шпанске републике, па већу пажњу посвећује ластама на председничкој палати као сведоцима протока времена и шпанске историје. То је у складу и са дефиницијом историје свакодневног живота, према којој се врши померање жиже „друштвене историје са објективног, безличног и крупног плана на доживљајни, субјективни и микроплан", односно ка историји „изнутра и одоздо" (Spasić 2004: 28–29). Истовремено, овај моменат представља пример правог судара оне Унамунове политичке буке и тишине непролазних вредности у њиховој сенци.

Описом политичких фигура и утисака који својом личношћу остављају на путописца уместо представљања њихових политичких одлука и програма, Црњански се већ налази на трагу интраисторије. Црњански попут Унамуна одбацује приказивање званичне Шпаније и тек, како каже, „узгред" указује на оне њене аспекте који му се чине битним, а који заправо сведоче о његовој тежњи према спознаји дубљих истина о Шпанији. Писање о шпанској политичкој ситуацији током Друге републике Црњанском се чинило попут заглушујуће буке којом се одражавају велики друштвени потреси, док је он иза свега тога налазио мирну стварност и у њој „праву" Шпанију. Унамуно је писао да „бука садашњости" збуњује многе, те да су неспособни да утону у тишину из које се та бука рађа (Unamuno 2010: 28). Садашњост уме да збуни, будући да још увек није протумачена и није претворена у текст историје. Црњански сведочи о томе представљајући савремену Шпанију као Вавилонску кулу на којој се нико не разуме, а сви говоре, па тиме само доприносе развоју конфузије о актуелном стању у земљи. Отуд он показује жељу да завири у мирну реалност Шпаније иза вртлога политичких догађаја и тако растумачи њено право биће. Издалека, бележи Црњански, Шпанија је изгледала као хаотична земља, док „изблиза она има своју мирну реалност [...] У њој се једе, пије смеје и пева и нарочито игра, а по вечном закону и по неком добром, невидљивом реду, дабогме, понегде и гладује и плаче" (Crnjanski 1995: 444). Сличне речи налазимо у Унамуновом делу *О трагичном осећању живота* (*Del sentimiento trágico de la vida*), у ком пише да је предмет његовог бављења: „човек од крви и меса, онај који умире,

6 "para que no llegue a la historia viva del presente el rumor de los silenciosos que viven debajo de ella, la voz de hombres de carne y hueso, de hombres vivos" (Unamuno 2005: 152).

Наслеђе 41 • 2018 • 157–172

једе, пије, весели се, спава, мисли, воли, човек кога видимо и чујемо..." (Unamuno 1991: 3)[7]. Црњански, попут Унамуна, показује занимање за конкретног човека, као и за његову традицију скривену иза поменуте буке званичне слике Шпаније. Тако ће наместо политичких расправа о борбама око земљишних поседа у Елчеу, на пример, Црњанском пажњу привући последице система на сиромашним земљорадницима које види око себе, који у сенци великих друштвено-политичких сукоба трпе, а немају глас да то искажу. У општим цртама, могло би се рећи да историју стварају политичари, а интраисторију народ (Garido Ardila 2007: 154), па се историја и интраисторија односе као владајућа група и анониман народ. Унамуно је писао да они који траже само велике историјске догађаје воде духовном осиромашењу народа. Исти став и Црњански критикује код других страних новинара, за које наводи да у Шпанији траже само сензације које ће забележити. Црњански, као и Унамуно, одбацује протагонизам савремених политичара у историји и вредност придаје обичном народу. Изузетак представља Мануел Асања кога види као далеко интересантнијег и „интелектуалнијег" од политичара који испуњавају светску штампу и који је „на већој муци јунак" (Crnjanski 1995a: 445). Највећи утисак који Асања оставља на Црњанског јесте „дубок нагон живота" (Crnjanski 1995a: 446), а више него његови политички поступци аутора занима његов став према животу и место у народу.

Традицију „која се обично тражи у прошлости закопаној у књигама и папирима, у споменицима и камењу" Унамуно (2010: 25) дефинише као лажну. Можда у овом смислу треба разумети позив Црњанског на удаљавање од туристичких водича који његов, а и поглед других путника, усмерава према споменицима културе и прошлости, онима које Унамуно назива „мртвим стварима"[8]. И сам Унамуно као путник и путописац промишљао је о путовањима, те изражавао став да водич може бити само основа на којој путник гради своја размишљања (Ljorens Garsija 2001: 73), што препознајемо код Црњанског. Несумњива је употреба водича за основне информације о Шпанији, али приоритет погледа у текст уместо у свакодневицу која окружује путника код Црњанског постаје предмет осуде. Туристичко путовање уз обавезни водич, бедекер, предмет је Унамуновог одбацивања исто тако, јер утиче да путник само пренесе већ изграђена мишљења и слике, а самим тим не спозна душу неког народа. Овакав туриста, према њему, непријатељ је путовања (Ljorens Garsija 2001: 67), површан и незналица. Он увек посећује већ позната места, себи не даје много избора и стога не може пуно ни сазнати. Могло би се рећи да водич, исто као и писани документи о великим историјским догађајима, само представља полазиште за упознавање другог (или себе) и не сме замаглити непосредан поглед

7 "El hombre de carne y hueso, el que nace, sufre y muere – sobre todo muere–, el que come y bebe y juega y duerme y piensa y quiere, el hombre que se ve y oye..." (Unamuno 2006: 79).

8 Унамуно сматра да вечну традицију треба тражити „у живој садашњости, а не у мртвој прошлости" (Унамуно 2010: 26).

на оно што је на таквој историји изграђено, односно оно што из те историје опстаје у садашњем времену.

Туристу, како је писао Цветан Тодоров (1994: 330), не занима становник друге земље. Он задржава дистанцу и не залази дубље иза спољашњих појава, не трага за скривеном душом народа. Путници су често условљени одлукама водича који организује путовање, што подразумева упознавање једног народа преко посета музејима и обилазака знаменитих споменика. Црњански показује побуну против оваквог вида откривања живота у Шпанији, будући да на тај начин неће спознати тзв. праву Шпанију. Култура се не своди на дела створена у њеном окриљу, него обухвата и скуп колективних начина живота, такође пише Тодоров (2010: 248). Став савремених студија културе је да се она не везује само за највише домете духа већ и да обележава свакодневни живот обичних људи, па се исказује у једноставним животним навикама, веровањима, укусима, осећањима, који чине специфично културно искуство различитих друштвених група (Đorđević 2008: 17). Под културом се подразумева целокупан начин живота, а тако јој и Црњански приступа у путописима.

Упркос признању да му је путовање по Шпанији протекло у знаку туризма, Црњански се опире поистовећивању с туристима и често истиче моменте који га разликују од његових сапутника. Основна одлика овог раздвајања је исказана жеља да уместо обиласка музеја и споменика и ишчитавања водича зађе у мање туристичке просторе другог и урони у његову свакодневицу у којој би пронашао суштину шпанског:

> „Нисам више имао стрпљења да преврћем слике Историје шпанске уметности и да слушам наше водиче. Моје друштво стојало је пред огромном капијом Сан Виценте [sic], која има куле као страшни оцаци. Пред крстом, пред којим су Немци дискутовали. Прошао сам крај њих и нисам се покајао. Био сам жељан да продрем у тај заостао, паланачки живот који сам запазио, – сред револуције, – и у Бургосу" (Crnjanski 1995б: 557).

Сличан став заступао је Унамуно, који је критиковао потребу људи да више воле уметност од живота, будући да, према његовом мишљењу, и најбеднији живот вреди више од највећег уметничког дела (Unamuno 2010: 27).

У Ескоријалу Црњансково одбацивање туристичке површности доживљава врхунац исмевања:

> „Као стадо оваца, воде нас по дворанама и собама где су некада живели шпански краљеви, са краљицама, инфантима и инфанткињама. Застаје се и дискутује пред раскошним тапетима, пред кинеским вазама, пред сатовима који су стари неколико столећа, пред свиленим фотељама и оружјем на зидовима. [...] Праву сензацију изазвао је улаз у један мрачни кабинет, са сандучетом од плавог велура. То је био нужник краља Карлоса који је сместа фотографисан. Снимци су још истог дана послати, хитно, редакцији Њујорк Хералда" (Crnjanski 1995а: 440).

Наслеђе 41 • 2018 • 157–172

Пажљивим истицањем предмета интересовања туриста и њихових непримерених поступака пред њима, аутор указује на бесмисао такве посете.

Иако Црњански често на својим страницама оживљава шпанску прошлост, чини се да то углавном чини да би осветлио неки аспект садашњости, те да би унео неку анегдоту и куриозитет за читаоце. Овакав став Црњанског може осветлити студија Гонсалес Тројана (2005: 154–156) о путопису, у којој он раздваја путника који жели да упозна нове крајеве и оног који жели да продуби постојеће знање усмерено неком већ познатом сликом. Стога представља могућност путовања кроз време подстакнутог сугестијама места која су постојала у прошлости, а опстају у садашњем тренутку: куће, улице, тргови града служе као сведоци или као мост између прошлости чије сећање делимично чувају и носталгичног погледа данашњице. Простори који су остали из прошлости омогућавају да се преко њих путник удуби у време у ком су настали и да им прида ново значење, што га онда чини посредником између јуче и данас. Циљ је дати наративни, књижевни смисао прошлости, тј. дати континуитет дисконтинуитету и уобличити потпунију слику од доступних фрагментарних података.

Хулио Пењате Риверо (2005: 62–63) у студији о путопису као значајну истиче везу описа, утиска и историје, те садашњост стиче смисао преко прошлости или прошлост показује свој бесмисао, када наратор подстакнут неким утиском прелази из садашњости у прошлост коју затим наставља да описује у тексту. Речима Унамуна, садашњост је таква захваљујући интраисторијским коренима, а не историјском пореклу које је не може објаснити – историја прошлости онда је „корисна само кад нам помаже да откријемо садашњост", пише Унамуно (2010: 31). Онда када се нађе у улози туристе, Црњански скреће поглед са споменика ка његовом значењу и значају у историји, па преко њега настоји да открије и његов смисао за садашњицу. У Ескоријалу стога настоји да спозна душу Филипа Другог (Crnjanski 1995б: 552), јер га више занима људска димензија од хладних и мртвих споменика. Споменици га, међутим, наводе на промишљање о поукама које они носе за садашњост, па посета Ескоријалу мења путников поглед на свет, како каже Црњански (1995б: 554), и „чини човека сањарем". Споменици као видљиви остаци прошлости наводе на контемплацију и дубоко промишљање о невидљивој позадини импозантне грађевине. Иза њених монументалних размера препознаје се некадашња величина Шпаније, али и указује се на савремену ситуацију у контрасту са њом. У Ескоријалу је „Гроб, гробница, гробље, не само Филипа II него и Шпаније" (Crnjanski 1995б: 552).

Како наводи Кринка Видаковић Петров (2013: 297), Црњанског интересују „жива стварност и живи људи", па отуд лајтмотиви пролазности и опозиције између садашњости и прошлости, што ствара драмску тензију у путописном тексту. Та тензија се разрешава на различите начине: „У средини Шпаније, рудника гвожђа, електричних возова, висоравни засејаних житом, у средини гомила ознојених што су жвакале, дрипчиле,

и хркале, шта ме се тицала, најпосле, та прошлост и меланхолија над Дон Карлосом, и тај врт који је цео у слаповима цветова?" (Crnjanski 1995a: 436–437). Слика прошлости Дон Карлоса посредована је Шилеровом драмом и супротставља се непосредованој стварности коју Црњански затиче у Аранхуесу (Vidaković Petrov 2013: 307). Као и у осталим текстовима, Црњански као привилеговано место путописа види садашњи тренутак и свакодневне активности, међутим, путопис ипак спаја виђено са унутрашњим доживљајем заснованим на утиску:

> „Па ипак, то је била права Шпанија, та меланхолија и смрт, ти цветови што опојно миришу. [...] Сред читаве једне велике државе и земље, сред читаве прошлости једног великог народа, сред читаве збиље једне простране, обрађене, индустријске земље, слушао сам шапат католички, да је све таштина" (Crnjanski 1995a: 437).

У путописним текстовима о Кордоби, Севиљи, Гранади и Кадису, перцепцију града, споменика историје и опште атмосфере прати основна мисао о животу као сну и пролазности. Алхамбра у Гранади и поглед на планине Сијера Неваде одржавају „мисао да је све што гледамо сан" (Crnjanski 1995a: 472). Слепи гитариста испред ове грађевине изазива највећи утисак као човек који је својом музиком „додирнуо пролазност света и најлепшег и најраскошнијег" (Crnjanski 1995a: 473). Џамија у Кордоби у путнику изазива исте утиске о пролазности свега: „Мисао пролазности, пропасти свих држава, раскошних калифата, личности свих живота, прети међу тим арапским стубовима у цркви стално" (Crnjanski 1995a: 468).

У посети Авиле присутно је ауторово одбацивање великих историјских грађевина и споменика, као и личности које су обележиле њену историју, као знакова преко којих се препознаје једна шпанска варош: „Сем цркава, архитектуре, њеног манастира, у Авили, у први мах, ништа не сећа на ону која је добила титулу «la mistica doctora»" (Crnjanski 1995б: 556). Ту исту архитектуру Црњански запоставља у описима па уместо као варош Свете Терезе, Авила се дефинише као „провинцијска варош, пољопривредна, удобна" (Crnjanski 1995б: 556), „весела варош, пуна шпанских гостионица, провинцијских «посада» пред којима стоји увек по неколико магараца. [...] Да је у Авили тражио самостан св. Терезе и аскете слабијег пола, нашао би дебеле пиљарице, звонка смеха и крупних бува" (Crnjanski 1995б: 556). Оно што Црњанском привлачи пажњу јесу призори свакодневице која се мирно одвија у сенци ових грађевина и невезане за личност Свете Терезе (Sekulić 2016: 133). У њима се открива права Шпанија:

> „Звона се јављају са цркава св. Терезе. Кроз отворена црквена врата истрчавају деца и вриште око лопте. Играју се и у црквама. У врелим сокацима чују се хармунике. [...] У побочној улици опет зид цркве. На њему пише «se prohibe jugar a la pelota». То је Шпанија. Прелазим преко малог трга, уских улица, идем лагано под прозорима са зеленим, тршчаним завесама. У малом парку седео је на клупи један поп. Ноге је извукао из обуће, па их

хлади. Средином улице, долази нека сиромашна жена. Љута је. Полугласно се свађа сама са собом. На крају улице која је завршена као џак, из једне куће чује се свирка. Иста она коју сам био чуо, пред полазак, кроз зидове мога стана. Гранадос. Стојим занет и мислим како ме прати ова мелодија" (Crnjanski 1995б: 558).

Унамуно сматра да историчар који оживљава историју заправо то чини „дахом вечне интраисторије коју прима од садашњости"[9] (Unamuno 2010: 30). Црњанскови пасажи о шпанској историји највише подсећају на ову Унамунову идеју.

Унамуно посебно вреднује директни контакт са анонимним људима, чија имена нису и неће бити део историјских записа, за спознају праве Шпаније. Црњански, иако ограничен непотпуним познавањем шпанског језика, често на свом путу прави осврт на лица, покрете и поступке оних које сусреће. С некима чак успоставља комуникацију засновану на мимици и гестикулацији и на основу понашања прави закључке о шпанском карактеру. У тим људима које случајно сусреће и на којима му се зауставља поглед Црњански налази оно што је спонтано и право шпанско, неусиљено попут поступака шпанских званичника са обавезом да приме стране госте. У гестовима ових углавном неименованих људи, којима писану вредност дају само Црњанскове забелешке, он налази истинску Шпанију. Ограничење Црњанског као страног путника који не влада шпанским језиком не мора бити потпуно, ако се сетимо путописних теорија по којима, захваљујући путовању, постоји могућност остваривања привилеговане комуникације са Другим. Због одвојености од уобичајене свакодневице и нарочито због извесности да се више неће срести поново, многи отварају душу спонтаније него уобичајени саговорници, тумачи Пењате Риверо (2005: 50).

У својим путовањима, или како их називао „екскурзијама", Унамуно се усмерава према руралним крајевима, желећи да побегне од градске монотоније и буке својствене историји (Majner 2010: 381). За њега се спознаја првенствено везује за поља и планине, јер тамо се налази вечна Шпанија (Ljorens Garsija 2001: 70). Унамуна интересују забачена села у којима изгледа да се ништа не догађа и која делују непромењиво, стога интраисторијско. Становници оваквих руралних крајева, пастири и земљорадници, живе на дистанци од догађаја у земљи и управо је контакт са њима потребан да би се спознала душа Шпаније.

Интересовање Црњанског за шпански народ усмерено је, пре свега, према једном друштвеном слоју: „Што се мене тиче, мене су много више привлачили шпански сељаци и њихова судбина" (Crnjanski 1995а: 484). У овим речима Црњанског као да се назиру сугестије Унамуна, кога је он срео више пута у Саламанки и Мадриду. Разговори су вођени о многим темама друштвено-политичке и културолошке природе, али Црњански посебно истиче да му је Унамуно предложио да зађе међу шпанске

9 "los anima con un soplo de la intra-historia eterna que recibe del presente" (Unamuno 2005: 151).

сељаке, јер они су „најбоље што Шпанија има" (Crnjanski 1995a: 491). Унамуно (2010: 144) у *Суштини Шпаније* пише: „У Шпанији народ представља бирачко тело које плаћа порез. Како га не воле, не проучавају га, а како га не проучавају, не познају га да би га волели"[10]. На трагу Унамунових речи Црњански истиче да се најмање пажње у политичким одлукама посвећује сељаштву: „Ниједна шпанска политичка странка не би требало да се хвали да је много учинила за тај сталеж" (Crnjanski 1995a: 485). Наш путописац наглашава да страни новинари приликом истраживања шпанских политичких странака најмање чују о овом друштвеном слоју. Говорећи о народу као о изманипулисаној маси која не уме да се бори за своја права Црњански наговештава потребе друштвених реформи у Шпанији, као и да дотадашње реформе током Друге републике нису биле успешне. Посматрањем сељака, показује Црњански, уобличава се представа о односима у шпанском друштву, о успешности модернизацијског напора, али и исправности поступака републиканске власти. Увиђа се да модернизација градова не значи општи бољитак за шпански народ, као и да су многи изостављени на путу модернизације. Будућност Шпаније је ипак, према Унамуну, у рукама обичног и непознатог народа, оног интраисторијског које је потребно за заснивање нове Шпаније. Црњански је препород Шпаније такође видео управо у зависности од поступака обичног народа, а нарочито сељаштва. Попут Унамуна, он показује оптимизам према питању статуса сељака и обичног народа и каже да ће његово време тек доћи, као и да ће његова реч постати битна, иако тек у неком будућем времену: „Сељаци ће доћи на ред тек у једној будућој Шпанији" (Crnjanski 1995a: 486).

Црњански скреће пажњу ка народу који се не види, не чује, не буни, већ ради и ствара, а на основама његовог рада и стварања почива читава Шпанија, што се, опет, не увиђа или намерно занемарује. Док о радничкој класи наводи само понеки детаљ, тек успутно, и не задржава се на њиховим обичајима и положају у друштву, Црњански сељацима поклања више пажње и поставља најразноврснија питања о њима: како се крећу, која су им превозна средства, да ли певају док иду друмом, какви су им плугови, какав им је свадбени обичај, какав им је став према грађанском рату, како се односе према владајућим класама, како се власт односи према њима, итд. Црњански пише како је посматрао сељаке како тргују и како певају, како се дружио и пио са њима, играо у сватовима, био на сахрани:

> „Видео сам их како ору земљу на висини од 1000 метара у Арагону, са плуговима старим сто година. Увек су били лепи, и пешке, и на коњу, и на мазгама са арапским седлом и црвеним кићанкама. Једна суха, висока, поносита, опаљена раса. Задивљено сам посматрао са колико зноја шпански сељак добија од оне тврде, мрке земље раж и овас. Како и у камењару сеје жито" (Crnjanski 1995a: 484).

10 "En España el pueblo es masa electoral y contribuible. Como no se le ama, no se le estudia, y como no se le estudia, no se le conoce para amarle" (Unamuno 2005: 266).

Наслеђе 41 • 2018 • 157–172

Унамуно би то назвао упознавањем интраисторије, силаском у народ да се спозна аутентични шпански дух.

Унамуно испитује историју Кастиље а затим разматра како је та област допринела да се образује национални карактер. Тумачење психолошких особености или националног карактера заснива се на перцепцији кастиљанског сељаштва, јер, према њему, нижа рурална класа чини интраисторију, а Кастиља представља душу Шпаније. Све то Унамуно чини у контексту шпанске декаденције са намером да преиспита одбрану европеизације (Garido Ardila 2007: 48–49). Црњански кроз тумачење положаја шпанских сељака такође проговара о судбини шпанског народа. У том друштвеном слоју он открива праве Шпанце, истинску шпанску душу, обележену тешким и мукотрпним радом, али и истрајношћу, опстајањем, отуд континуитетом, трајањем. Код сељака Црњански препознаје типичан шпански став према животу. Сељак је у његовим описима пре свега ћутљив, а онда вредан, марљив, истрајан, чврст, искрено гостољубив, мирољубив, поносит.

У селима, нарочито забаченим, као на пример у Канделеди, Црњански налази трагове традиције која опстаје упркос модернизацији шпанског друштва. Ови анонимни животи, о којима аутор оставља белешке, одвијају се у сенци традиције и управо су они који дају смисао великим савременим догађајима, јер на њима видимо преламање шпанске савремене историје: политике модернизације и прихватања страних утицаја или политике традиције и чувања изворних обичаја и вредности. У тексту посвећеном опису сеоске свадбе у поменутој кастиљанској вароши, Црњански изражава суштину онога што је Унамуно назвао интраисторијом: „По селима, човек је прав, и осетљив, а свет који пролази, па чак и оно што се догађа, другде, мало га се тиче. Миран и спокојан, на својој висоравни, удаљеног од света" (Crnjanski 1995a: 482). У селима Кастиље он налази што није пролазно и што траје удаљено од центара догађаја и градске средине, односно интуитивно препознаје интраисторију у свим елементима које је Унамуно раније дефинисао.

3. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Унамуно развија концепцију интраисторије под утицајем немачког романтизма, психологије народа и краусизма ради увођења промена у писање историје, док је интраисторијски приступ код Црњанског проистекао из жеље за потпунијим упознавањем другог народа. То јесте донекле у складу са путописним захтевима да се тематизује сусрет с другим, међутим, тежњом за залажењем у дубину душе једног народа превазилази захтеве путописне репортаже у којима се углавном остаје на нивоу површинског познавања, са честим генерализацијама и без спознаје његовог духа. Путописи имају тенденцију према костумбризму, нарочито зато што се у представљању стварности најчешће наводе сликовити и занимљиви детаљи који чине читање пријатнијим и показују оно што је најистакнутије међу људима и местима (Arbiljaga 2005: 39). Међутим,

поједини путописи се не задржавају само на површном бележењу сликовитих сцена. Путописци могу бити много више него само путници – директни тумачи стране културне стварности. Отуд, путовање постаје погодан инструмент за преиспитивање других нација. На том трагу треба читати и путописне текстове о Шпанији Милоша Црњанског. У њима се јасно одражава тензија између спознаје другог кроз књиге историје, уметности и туристичких водича и непосредног сазнавања преко сусрета са случајним пролазницима, из спонтаних разговора и посматрања посећеног места и народа у свакодневним активностима. У тумачењу истих Црњанском као страном путнику од пресудног значаја јесу утисци, којима он наслућује суштину земље коју посећује, иако се ограђује од могућности њене потпуне спознаје за време кратке посете.

Сам приступ Црњанског који наводи да га више интересује шпански сељак од осталих друштвених слојева, да у шпанској традицији пронађе позитивније аспекте од знакова модернизације и напретка у шпанском друштву, у којима препознаје губитак аутентичности, говори у прилог имплицитног интраисторијског приступа. Црњансков путопис можемо читати као спој историјског и интраисторијског, које аутор посебно вреднује. Пут ка спознаји шпанске душе остварује се интраисторијским представљањем Шпаније, а интраисторију препознајемо у оној мери у којој се ова концепција историје приближава историји свакодневице, кроз ауторове ставове о туризму, свакодневици, спознаји другог, односу према сељаштву, које је, као што се чини из њихових текстова, Црњански делио са Унамуном.

Литература

Abeljan 2008: H. L. Abeljan, *Istorija španske misli: od Seneke do danas*, Sremski Karlovci/Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Arbiljaga 2005: I. Arbillaga, *Estética y teoría del libro de viaje: el "viaje al Italia" en España*, Málaga: Analecta Malacitana.

Vidaković Petrov 2013: K. Vidaković-Petrov, „Crnjanski i Španija", *u*: S. Šeatović Dimitrijević, M. R. Leto, P. Lazarević di Đakomo (red.), *Acqua Alta*, Međunarodni zbornik radova, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 289–312.

Garido Ardila 2007: J. A. Garrido Ardila, *Etnografía y politología del 98: Unamuno, Ganivet y Maeztu*, Madrid: Biblioteca Nueva.

Gonsales Trojano 2005: A. González Troyano, „Del viajero ilustrado al paseo literario", *en*: L. Romero Tobar y P. Almarcegui Elduayen (coords.), *Los libros de viaje: realidad vivida y género literario*, Madrid: Akal/ Universidad Internacional de Andalucía, 151–157.

De Miguel y Barbejto 1998: A. De Miguel, R. L. Barbeito, *El final de un siglo de pesimismo (1898-1998)*, Barcelona: Planeta.

Đorđević 2008: J. Đorđević, „Uvod", *u*: J. Đorđević (red.), *Studije kulture*, Beograd: Službeni glasnik.

Lain Entralgo 1997: P. Laín Entralgo, *La generación del 98*, Madrid: Espasa Calpe.

Ljorens Garsija 2001: R. F. Lloréns García, *Los libros de viajes de Miguel de Unamuno*, Alicante: Biblioteca virtual Miguel de Cervantes.

Majner 2010: J. C. Mainer, *Historia de la literatura española (Modernidad y nacionalismo, 1900–1939)*, Barcelona: Crítica.

Penjate Rivero 2005: J. Peñate Rivero, „Javier Reverte: el viaje, la literatura y el libro", *en*: J. Peñate Rivero (ed.), *Leer el viaje*, Madrid: Visor libros, 45–64.

Rabat 2005: J.-C. Rabaté, „Introducción", *en*: M. de Unamuno, *En torno a casticismo*, Madrid: Cátedra, 9–104.

Sekulić 2016: M. Sekulić, „Apuntes sobre la constitución de la imagen de Ávila en los textos de Miloš Crnjanski y Jovan Dučić", en: A. Pejović *et al.* (eds.), *Estudios hispánicos en la cultura y ciencia serbia*, Kragujevac: FILUM, 129–136.

Spasić 2004: I. Spasić, *Sociologije svakodnevnog života*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Storm 2002: E. Storm, „Los guías de la nación. El nacimiento del intelectual en su contexto internacional", Madrid: *Historia y política. Ideas, procesos y movimientos sociales*, 8, Madrid, 39–57.

Todorov 1994: C. Torodov, *Mi i drugi (Francuska misao o ljudskoj različitosti)*, Beograd: Biblioteka XX vek.

Todorov 2010: C. Todorov, *Strah od varvara*, Loznica: Karpos.

Tunjon de Lara 1974: M. Tuñón de Lara, *Costa y Unamuno en la crisis de fin de siglo*, Madrid: Editorial Cuadernos para el diálogo.

Unamuno 1991: M. de Unamuno, *O tragičnom osećanju života*, Beograd: Dereta.

Unamuno 2005: M. de Unamuno, *En torno al casticismo*, Madrid: Cátedra.

Unamuno 2006: M. de Unamuno, *Del sentimiento trágico de la vida en los hombres y en los pueblos*, Madrid: Biblioteca nueva.

Unamuno 2010: M. de Unamuno, *Suština Španije*, Novi Sad/Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Fernandes Turijenso 1971: F. Fernández Turienzo, „Introducción", *en*: M. de Unamuno, *En torno al casticismo*, Madrid: Ediciones Alcalá, 7–65.

Извори

Crnjanski 1995a: M. Crnjanski, „U zemlji toreadora i sunca", *u*: *Putopisi I*, Beograd: Zadužbina Miloša Crnjanskog, BIGZ, SKZ, L'Age d'Homme, 405–495.

Crnjanski 1995b: M. Crnjanski, „Dodatak II, Rukopisni tekstovi iz zaostavštine Miloša Crnjanskog", *u*: *Putopisi II (Putevima raznim)*, Beograd: Zadužbina Miloša Crnjanskog, BIGZ, SKZ, L'Age d'Homme, 551–587.

Mirjana M. Sekulić

HISTORY OF THE EVERYDAY LIFE OF SPAIN – CRNJANSKI APROACHING THE INTRAHISTORY OF UNAMUNO

Summary

Through means of a comparative method we analyze the notion of intrahistory, developed by the Spanish writer Miguel de Unamuno, and its traces in travelogues written by Miloš Crnjanski during his visit to Spain in 1933. Considering this aim, in this paper we firstly define the concept of intrahistory in the context of contemporary thought on history and especially on the history of everyday life, highlighting its relevance in the cognition of common people, which is usually omitted from the history books. Then, starting from the theory of travelogues, we interpret the places of its crossing with the ideas of history of everyday life and a notion of intrahistory. Finally, in travelogues of Miloš Crnjanski we find aspects that indicate approximation of his texts to the concept of the intrahistory of Unamuno through the characteristics of travelogue genre. In the ideas of both authors, the one who tries to discover his country from the inside and the other who tries to discover it from the outside, concentrating on common people, primarily peasantry, and everyday life of rural environments is noticeable, through which, we conclude, both authors tend to discover the essence of Spanish.

Keywords: Crnjanski, Unamuno, intrahistory, history of everyday life, travelogues

Примљен: 7. септембар 2018. година
Прихваћен: 17. новембар 2018. година